

F. Springer Bougainville

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

De roman *Bougainville* (ondertitel: 'Een gedenkschrift') van F. Springer (pseudoniem van Carel Jan Schneider, *1932 te Batavia) verscheen in 1981 bij uitgeverij Querido in Amsterdam. Vanaf de zevende druk verscheen de tekst als Salamander-pocket. Hier wordt geciteerd uit die editie, achtste druk, 1986. De tekst telt 128 pagina's. Tekstgedeelten zijn gemarkeerd door een ander letterteken (cursief) en/of een typografisch teken. Voor dit boek kreeg Springer de F. Bordewijk-prijs.

Inhoud en interpretatie

De eerste zin van het boek luidt bijna droog en kroniekachtig: 'Niemand zal het zich herinneren, maar in 1973 bracht de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties een kort bezoek aan Dacca, de hoofdstad van de twee jaar tevoren in veel bloed geboren staat Bangladesh.' Achteraf gezien blijkt deze volzin bijzonder geraffineerd, zoals te verwachten valt bij een schrijver die in het boek zelf wordt getypeerd als 'minnaar van treffende openingszinnen' (p. 73). Want hier wordt onmiddellijk het begrip tijd geïntroduceerd. Wanneer dat in de volgende zin al aan het persoonlijke lot van 'een van de ambtenaren' wordt gekoppeld, ontstaat een eerste indruk van vergankelijkheid: politieke gebeurtenissen, iemands dood, het verdwijnt allemaal in de tijd. Daarmee is de toon gezet voor een roman waarin vergankelijkheid en vergeefsheid een belangrijke rol spelen.

De ik-figuur (van wie wij in de loop van het verhaal alleen zijn bijnaam 'Bo' leren kennen), verhaalt op de eerste pagina's de omstandigheden rond de dood van zijn vriend Tommie Vaulant. De plaats van die dood is in ieder geval niet toevallig. Het schitterende strand 'Cox's Bazaar' behoorde tot de plekken waar Tommie graag naar wegdroomde als hij wilde vluchten uit de roerzooi van elke dag. In hetzelfde rijtje hoorde ook 'Bougainville in de Stille Zuidzee, ach, Bougainville' thuis (p. 6). Zo krijgt de titel van het boek al op de eerste pagina's zijn betekenis:

Titel/
Thema

een gedroomd paradys.

Een ander gegeven wordt bijna achtereelkaar gepresenteerd. Op de avond voor Tommie's dood vergelijkt een vrouw hem met de filmster Montgomery Clift. Niet alleen is die op tragische wijze jong overleden, de ik-figuur herinnert zich hem als 'die nerveuze trompetspeler uit "From here to Eternity"', verdomd, zij had gelijk, Tommie was sprekend Montgomery Clift' (p. 8). Dit dialoogje, aan de vooravond van Tommie's dood, krijgt later een sinistere betekenis (From here to Eternity). Het is een voorbeeld van de geraffineerde verteltrant van Springer: terloopse mededelingen blijken bij nauwkeurigere lezing lang niet zo onschuldig.

Op p. 10 markeren een typografisch teken en een verandering van lettertype (cursief) een scherpe overgang. Naar later blijkt, krijgen we hier het eerste deel te lezen van de herinneringen van Tommie's grootvader van moederszijde, Opa de Leeuw. Dat betekent een flinke sprong in de tijd: van 1973 naar 1882. Deze memoires, die uit Indië uiteindelijk bij Tommie in Amerika terecht komen, en die later door Tommie weer worden 'nagelaten' aan de ik-figuur, staan genoteerd in twee kasboeken. Tommie, blijkt later (p. 52), heeft daar nog een aantal eigen aantekeningen aan toegevoegd, die een onthullend beeld geven van zijn karakter.

De roman *Bougainville* bestaat dus in feite uit drie verhaallagen:

*Opbouw/
Vertelsituatie*

1 De herinneringen van de ik-figuur ('Bo') aan Tommie: hun Indische jeugd, hun gezamenlijke gymnasiumtijd na de oorlog, en de schaarse ontmoetingen na het eindexamen in 1952. Het gaat om een periode van 1936 tot 1973. Daarnaast beschrijft de ik zijn leven als zaakgelastigde in Bangladesh (voor en na Tommie's dood) en ten slotte een reünie van klasgenoten in Scheveningen. 2 De gedenksschriften van Tommie's grootvader, die een periode bestrijken van 1882 tot 1938. 3 De aantekeningen die Tommie aan die gedenksschriften toevoegt, over zijn leven en vooral zijn ontmoeting met zijn jeugdliefde Madeleen (in 1972).

*Opbouw/
Thematiek*

Wat is de functie van deze gecompliceerde opbouw? In de eerste plaats bestaan er op het vlak van de vertelde gebeurtenissen verbindende lijnen. Zo hebben zowel de ik-figuur als Tommie de grootvader in hun Indische jeugd gekend, en zij figureren dan ook – heel even – in de herinneringen van de oude man (p. 103). Maar belangrijker zijn uiteraard de thematische verbindingen. Om te beginnen bij de 'oudste' laag: de herinneringen van de grootvader gaan grofweg over drie dingen: zijn ontmoetingen als kind met Douwes Dekker (Multatuli), zijn amoureuze avonturen, en zijn teloorgang in Indië. De vader van Opa de

Leeuw was een multatulaan, iemand die oprecht geloofde in een betere, rechtvaardiger wereld (p. 32). In Indië probeert de zoön met weinig succes zijn revolutionaire ideeën te verbreiden, wel het minst bij zijn brutale schoonzoon (de vader van Tommie dus). Uiteindelijk vindt hij een triest eind. Hij, die de ondergang van het kolonialisme gepropageerd had en 'Azië voor de Aziaten' geroepen, sterft een eenzame dood in een Japans interneringskamp. (Overigens wordt hij wel beweend door de Indische bedienden, op wie zijn revolutionaire dromenmenspraken toch indruk gemaakt heeft.) Daarmee is zijn leven een voorbeeld van vergeefsheid. De 'afgedankte revolutionair' (p. 101) maakt de ommakeer mee die hij gewenst had, maar is zelf een van de eerste slachtoffers.

Er zijn allerlei verbindingen tussen het verhaal van de grootvader en dat van de kleinzoon. Grootvader sluit zijn aantekeningen af met de verwijzing naar Nietzsche: 'Also sprach ...' Precies dezelfde woorden gebruikt Tommie aan het eind van zijn tekst (p. 103 en 106). De zinnen waarmee Tommie zijn eigen verhaal inleidt, zijn even verrassend. Op Opa's laatste woorden volgt: '... heb jij dat ook: om drie, vier uur 's nachts wakker worden en alle, alle zorgen van je zelf en iedereen op je borst voelen drukken.' En dan volgt een verwijzing naar de plaats waarheen Tommie in gedachten tracht te ontsnappen: '(...) maar Bougainville is 's nachts om drie, vier uur mijn vluchttoord' (p. 52).

De verwijzing naar de titel geeft al aan dat het hier om een belangrijke mededeling gaat. Bougainville is het toevluchtsoord, de plaats waar men in gedachten heen vlucht als de realiteit te veel wordt. Opmerkelijk genoeg komt men een soortgelijk verlangen tegen in de geschriften van Opa de Leeuw. Hij kocht een tafel voor zijn moeder waar ze bijzonder veel belang aan hechtte: 'Die tafel deed haar wegdromen, zei ze, naar verre, onbekende landen (...). Landen waar zij nooit zou komen maar waarnaar ze altijd een geheim verlangen had gekoesterd.' (p. 56) 'Bougainville' staat dus voor: het verlangen, de vlucht uit de deprimering van de werkelijkheid. Uit de eerder geciteerde aantekening van Tommie blijkt hoe het hem te moede is. Na het verlies van de jeugdliefde die hij weer gevonden had, rest hem niets meer dan 'mechanisch' doorleven (p. 106). De suggestie van zelfmoord wordt door die wanhopige woorden nog versterkt. Daarvoor pleit ook het merkwaardige gegeven dat Tommie zijn 'nalatenschap' klaarmakke voor hij naar Bangladesh vertrok (p. 51).

Zowel in het geval van de grootvader als dat van Tommie kan men spreken van een leven dat niet is geworden wat men verlangde. Hoe zit het nu met de derde, belangrijkste verteller, 'Bo'? Tommie heeft daar specifieke ideeën over: 'Hij (= 'Bo') wenst je gelukkig nieuwjaar en je ziet aan zijn handschrift dat hij

zich afvraagt waar het allemaal voor nodig is (...). Zelfs voelde ik soms, zijn vlotte kerstwensjes lezend, dat hij de ideale reisgenoot naar Bougainville, Alice Springs, Cox's Bazarar zou kunnen zijn.' (p. 75) Met andere woorden: Tommie schrijft hier een zelfde onvulbaar verlangen toe aan Bo. Daarmee komt de nadruk te liggen op de overeenkomst tussen Tommie en de ik-figuur. Het verklaart waarom hij juist aan Bo zijn papieren 'na-laat'. In hoeverre Tommie's taxatie juist is, daarover laat de ik-figuur twijfelt aan de zin van zijn bezigheden: waarom leeft hij uit koffers, waarom zoekt hij onzekerheid en onrust? (p. 90) Op een andere plaats: 'wat doe je hier, in deze uitloek van de wereld? (...) is het dan allemaal de moeite waard geweest om te creëren hier in dit gat? Wat breng je thuis van je reizen?' (p. 71) Overheersend is een gevoel van desillusie, dat Bo onmiddellijk relateert als hij Tommie's opmerkingen heeft gelezen: 'Wie had er op zijn tijd geen last van buien van levensmoeheid! Het leven werd toch nooit wat je ervan voorstelde, en die gedachte overviel ons allemaal wel eens.' (p. 106-107) Maar de melancholie die Bo op de reünie van klasgenoten overvalt, is mede verklaarbaar uit het besef dat ook anderen tot de conclusie zijn gekomen dat het leven niet geworden was wat zij ervan verwachten (p. 116-117). Het verklaart ook Bo's 'onrust' (p. 123) en zijn verzuuchting aan het eind van het boek. 'Bougainville' staat voor het onbereikbare paradys waar wij allemaal naar verlangen.

Kenmerkend voor de relativerende toon van Springer (ver-tellen 'alsof hij er niets mee te maken heeft') is dat de kern van de thematiek nergens expliciet gegeven wordt. De lezer krijgt wel genoeg gegevens in handen om tot een sterke overeenkomst tussen Tommie en Bo te besluiten. In Tommie is een proble-matiek vergroot die Bo eerder tracht te relativeren. Tommie's reac-tie is ook extremer. Er zijn andere gegevens die het verschil in karakter illustreert. Tommie is immers altijd de geslaagde fi-guur geweest, Bo mocht als zijn 'luitenant' fungeren. (Het is een

relatie tussen jongens die doet denken aan de vriendschap van Arthur Ducroo met Arthur Hille, de 'branie' in *Het land van herkomst* van Du Perron, een van de auteurs naar wie in *Bougainville* wordt verwezen.) Natuurlijk is het Tommie die op het gymnasium het mooiste meisje van de school versiert. Tommie zelf heeft het onaangetaste gevoel dat Bo hem wel eens als model gebruikt heeft voor de 'gladde jongens' in zijn verhalen. Bo's ontkenning (p. 75) is niet geheel overtuigend als hij later toegeeft dat hij Tommie vaak in zijn 'verhaaltjes' heeft gebruikt (p. 125).

Bo is schrijver. Heel expliciet komt zijn worsteling met de thematiek van de roman op een van de laatste pagina's naar voren als hij tegen Madeleen ('Tommie's' jeugdliedje, die hij later opnieuw verliest) opmerkt: 'Zij, juist zij, zou kunnen begrijpen hoe verdomd moeilijk het was om het eiland Bougainville op papier te krijgen.' (p. 125) In dit verband krijgt een passage bijzondere betekenis die op het eerste gezicht niet meer dan een anekdote uit het diplomatenleven van Bo lijkt te zijn. Steik Mu-jibur Rahman legt hem zijn 'droom' voor. Als Bo zijn rapport aan Den Haag schrijft staat er: 'Van een droom, hoe mooi ook, blijft in een tikmachine maar weinig over.' (p. 43) Ook dat kan gelezen worden als een aanduiding van Bo's worsteling met de stof.

Bo's kunstopvatting wordt in de roman indirect verwoord, namelijk door middel van de opmerkingen die Tommie over zijn verhalen maakt (p. 73-75). De schrijver relateert, doet alsof hij er niets mee te maken heeft 'maar ondertussen'. Het kenmerk van Springers verhalen is inderdaad dat hij de belangrijkste zaken te raden laat. Heeft Tommie zelfmoord gepleegd? Er zijn suggesties genoeg. Waarom stuurt Tommie de papieren van zijn grootvader plus zijn eigen notities naar Bo? Omdat Tommie vermoedt dat juist Bo dezelfde gevoelens van onvrede kent en dus de aangewezen persoon is om het eiland Bougainville op papier te zetten. De lezer krijgt daarvoor heel wat gegevens in handen, maar nergens zal de schrijver zich tot een banale uitleg laten verleiden. Binnen dit spel van suggesties spelen de literaire verwijzingen een belangrijke rol.

Het is opvallend hoe vaak er in *Bougainville* naar andere literatuur en naar schrijvers verwezen wordt. Bekkering heeft in een artikel deze verwijzingen getraceerd. Daar zijn in de eerste plaats de verwijzingen naar Multatuli. Ook in de opbouw van de roman is een spiegeling van de *Max Havelaar* herkenbaar. Zoals in dat beroemde boek het pak van Sjaalman een belangrijke rol speelt, zo incorporeert Bo de kasboeken van Opa de Leeuw. Deze excentrieke oude heer heeft in zijn jeugd de grote schrijver nog ontmoet. Het is niet de glorieuze Douwes Dekker die hij gezien heeft, maar een zieke oude man. Multatuli en zijn aanhan-

ger Opa de Leeuw geloofden in een betere wereld, zie wat er van hen geworden is. Het is in dit verband opmerkelijk dat ook Tommie het vlak voor zijn dood nog heeft over 'Grote Dingen zoals een Betere Wereld' (p. 9). De reviaanse hoofdletters ironiseren al dat gesprekssthem, het lot van Mutatuli en zijn aanhangers (zowel Opa de Leeuw als zijn vader) illustreert het motief van de vergankelijkheid en de vergeefsheid. Als *Bougainville* één verborgen boodschap heeft is het deze: een betere wereld zal er nooit komen, het enige wat een mens overblijft is dromen van een verparadijselijk eiland. Nog een andere ontakelde auteur komt in het boek voor: André Malraux. Bo weet in zijn bijzijn niets anders te fluisteren dan: 'Ik ben de landgenoot van Eddy du Perron.' (p. 99) Ook deze verwijzing heeft verschillende betekenissen. In de eerste plaats vertoont *Bougainville*, met zijn afwisseling van Indische herinneringen en passages die in het hedon (rond 1973) spelen een zekere overeenkomst in opbouw met *Het land van herkomst* van Du Perron. In de tweede plaats kan men de vriendschap van Malraux met Du Perron vergelijken met die van Tommie met Bo: 'hij was mijn beste vriend' (p. 98). En ten derde schonk Du Perron Malraux een eiland – een soort droomcadeau dus –, een Bougainville. Daarnaast zijn er verwijzingen naar andere auteurs als Lowell, Kleist, Ford Maddox Ford en Scott Fitzgerald. De laatste is een figuur die Springer blijft fascineren. Vooral het thema van de schijnbaar bijzonder geslaagde jongeman, die uiteindelijk met lege handen staat, kan men zonder moeite in zijn werk terugvinden. Men zou in het verhaal 'Happy days' in de bundel *Zaken overzee* een voorstudie kunnen zien van *Bougainville*. De hoofdfiguur van dat verhaal 'verdwijnt' zoals Tommie waarschijnlijk zelfmoord pleegt. Beiden breken met hun onbevredigende bestaan.

Context

Bougainville is een typisch Springer-verhaal in de afwisseling van heden en verleden, een structuur waarvoor de auteur kenmerkend is een voorkeur heeft. *Bericht uit Hollandia en Tabee, New York* laten een zelfde opbouw zien. In het laatste genoemde boek zijn het ook Indische jeugdhervormingen die het verleden bepalen, terwijl de mannelijke tegensteller van de verteller een voorbeeld is van de lefgozer die faalt (dat wil zeggen: zo iemand van wie Tommie vreest dat hij er model voor heeft gestaan). Het werk van de auteur laat opmerkelijke structurele en thematische overeenkomsten zien.

Juist deze overeenkomsten zouden gemakkelijk kunnen verleiden tot het schetsen van een portret van Springer. De Indi-

sche jeugd, het diplomatenbestaan, de ironische houding, dat alles verbindt het werk met het leven van de auteur. De suggestie van autobiografie wordt in *Bougainville* nog versterkt door de ondertitel 'Een gedenkschrift'.
Hoezeer Springer in leven en werk afstand bewaart, onbewust tekent de auteur zijn eigen portret.

Waarderingsgeschiedenis

De bekendheid van de auteur heeft mogelijk aanvankelijk mede een grotere populariteit van zijn werk in de weg gestaan. Springer/Schneider vermeed interviews en andere vormen van publiciteit. In 1977 werd hij in een enquête in het weekblad *Vrij Nederland* herhaaldelijk genoemd als onderschat auteur. Men verkeek zich kennelijk op de luchttige toon van zijn proza, dat alleen anekdotes uit een diplomatenleven leek te behelzen. *Bougainville* bevestigde het beeld van een auteur die onder een vlot verteld verhaal een grote inzet verried. De buitengewoon positieve ontvangst van dit boek en de bekroning met de Bordewijkprijs hebben Springer vervolgens van een lievelingsauteur van enkelen tot een schrijver voor velen gemaakt. Nog slechts een enkeling (Mertens) zag Springer als een anekdotisch verteller. Welbewust probeerde Van Deel in zijn toespraak bij de toekenning van de prijs Springer voorgoed uit die hoek te verlossen door de nadruk te leggen op het thema 'schrijven' in *Bougainville*.

Voor deze bespreking is gebruik gemaakt van:
F. Springer, *Bougainville*, 8e druk, Amsterdam 1986.

Secundaire literatuur

J. Goedgebuure, De familie van schrijven-
de vertellers. In: *Haagse Post*, 17-10-1981.
Alstein, Springer, rustig publicerende am-
bassadeur en het komplot. In: *De Nieuwe*,
17-12-1981.
W. Kuipers, Bougainville: alleen op de we-
reld. In: *de Volkskrant*, 26-2-1982.
T. van Deel, Allemaal gelogen. In: *Jan Cam-
pertprijsen* 1982, 's-Gravenhage 1982, p.
69-78.
B. M. Saliman, De slinger van Springer. In:
Bzzz!let!n, nr. 107, juni 1983, jrg. II, p. 33-34 en
p. 37.
H. Bekkering, Namen, namen, meer dan na-
men. In: *Literatuur*, 1984, jrg. I, p. 156-164.
A. Zuidereent, Structuur, borrelogenoten,
structuur! F. Springers 'Bougainville': een
verhaal vol verrassingen. In: *Vrij Nederland*,
21-11-1981.

